

Zakon je bil vložen v proceduro 10. februarja 2004 s podpisi predstavnic in predstavnikov vseh parlamentarnih strank; v tretji obravnavi 15. julija 2004 je od 54 navzočih poslank in poslancev za zakon glasovalo 53; proti je bil samo en glas. To je bil zadnji zakon, sprejet v mandatu 2000–2004.

Mnenja o zakonu so bila različna; avstrijski poslanec svobodnjaške stranke Andreas Mölzer je komisarju za notranji trg Evropske unije zaradi domnevne diskriminatornosti slovenskega zakona dvakrat posredoval zahtevo za ukrepanje; poslanec italijanske narodne skupnosti Roberto Battelli je zahteval presojo ustavnosti tretjega člena Zakona o javni rabi slovenščine. Slovensko ustavno sodišče neustavnosti ni ugotovilo.

Najbolj glasne kritike zakona so prihajale iz akademskih in gospodarskih vrst; še najbolj so bili verjetno razočarani tisti, ki so pričakovali, da bo zakon sam po sebi razrešil vprašanja, povezana z rabo jezika, njegovim statusom in položajem. Jezikoslovje je poskrbelo za izboljšano jezikovno opremljenost, za slovenščino pa lahko največ napravimo, če jo govorimo, beremo in pišemo, kar je rojakom svetoval že Primož Trubar.

Kar nekaj grenkobe je v spoznanju Brede Pogorelec, zapisanem v že omenjenem prispevku v Šumijevem zborniku: »Govoriti in pisati, tudi razmišljati o jeziku, posebej še o slovenskem jeziku, je v slovenskem prostoru v določenem smislu nehvaležno dejanje. Navadno ga doleti bolj ali manj dober sprejem pri zelo redkem krogu ljudi, ki se z vprašanji jezika globlje ukvarjajo in poznajo teorije, ki so podlaga jezikoslovčevi misli, spoznanju, domnevi, nasvetu, sicer pa nista redka omalovaževanje

predmetnosti in zavrnitev tako zaradi same teme pisanja, največ pa zaradi ustaljenih predstav, o čem kaže v zvezi s (slovenskim) jezikom sploh razpravljati (Breda Pogorelec: *Stilistika slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi II*, 2011, str. 29).

Vendar če hočemo, da bo slovenščina za zanamce še imela identifikacijsko moč in simbolno vlogo in da se bodo v njej še dobro počutili in bo še njihov dom, se moramo zavedati, da vsak posameznik s svojim jezikovnim vedenjem v sedanjosti že oblikuje vsaj bližnjo prihodnost celotne jezikovne skupnosti.

Odgovornost je torej na nas samih.

Majda Potrata

DOKUMENTARNA RAZSTAVA VOJNA ZA SLOVENIJO

Zveza veteranov vojne za Slovenijo je v sodelovanju z Vojaškim muzejem slovenske vojske pripravila dokumentarno razstavo, ki bo v prihodnjih mesecih dobro leto dni gostovala po številnih ustanovah, muzejih, šolah in po Območnih združenjih zveze veteranov vojne širom po Sloveniji. Koordinator projekta je bil Vlado Žgeč, sicer tudi glavni urednik revije *Veteran*, ki je z isto ekipo pripravil še bogato dokumentarno razstavo *30 let Zveze veteranov vojne za Slovenijo* (ZVVS).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so se predvsem na vzhodu Evrope zgodile spremembe, ki so imele neposreden vpliv tudi na dogodke v naši takratni skupni državi. Razlike med

pričakovani ljudi v različnih republikah so bile vedno večje. V Sloveniji so pričele nastajati politične skupine, ki so prinesle nastanek novih političnih strank, ki so v svojih programih vedno glasneje izražale težnje po nastanku samostojne Slovenije. Ko so na začetku leta 1990 nove politične stranke, povezane v koalicijo Demos, zmagale na prvih večstrankarskih volitvah, so se pričeli dogajati postopki za osamosvojitve. Hitro se je izkazalo, da vsem v Jugoslaviji to ne bo po volji in vedno pogostejši so bili indici, da bo lahko prišlo do poskusa preprečitve postopkov tudi z orožjem. Maja 1990 takoj po volitvah je bil s strani RŠ TO izdan ukaz o predaji orožja TO v skladišča, ki so bila pod nadzorom JLA. 32 občinskih štabov TO je orožje že imelo v objektih JLA; predaje orožja ni izvršilo 16 občinskih štabov TO in del orožja 27. zaščitne brigade, kar je Sloveniji zagotovilo okrog 38.000 kosov pehotnega orožja. Istočasno je pričela nastajati Narodna zaščita, ki je v liniji poveljevanja zaobšla RŠ TO (republiški štab TO). Orožje, ki ni bilo predano JLA, in tudi tisto, ki je bilo, do pričetka vojne skrivoma izvzeto iz skladišč JLA, je bilo prepeljeno v tajna skladišča orožja na celotnem ozemlju RS. Teh tajnih skladišč je bilo več kot petsto. Orožje so skrivale številne slovenske družine, delovne organizacije ter lovski in gasilski domovi. Nobeno od teh skladišč ni bilo odkrito, še manj pa da bi bilo izdano.

Enote TO, katerih znanje in usposobljenost sta temeljila na tradiciji TO vse od ustanovitve v letu 1968, so se skladno s procesom priprav na osamosvojitve tudi usposabljevale in pripravljale za morebitno posredovanje ob agresiji. Za potrditev dejstva, da želimo v Slo-

veniji samostojnost, je bil 23. decembra 1990 izveden plebiscit, na katerem smo se prebivalci Slovenije večinsko odločili za samostojnost. Vzporedno pa je nastajala zakonodaja, potrebna za osamosvojitve. Nastal je tudi zakon, ki je omogočal slovenskim nabornikom služenje vojaškega roka v TO. Tako so 15. maja 1991 prišli v TO na služenje vojaškega roka prvi naborniki v UC Ig in UC Pekre. 23. maja je v Pekrah prišlo do posredovanja enot JLA, ki so UC obkolile in zahtevale predajo vseh v centru. 24. maja je bilo na Ptuj tu tudi prvič uporabljeno strelno orožje, ko je vojak iz vojašnice streljal na delavce Elektra Maribor in ranil elektromonterja Borisa Frasa. Isti večer je prišlo v Mariboru tudi do prve smrtne žrtve, ko je oklepnik JLA povozil Jozefa Simčika. Ko je bila v Skupščini Republike Slovenije 25. junija 1991 sprejeta Deklaracija ob neodvisnosti Republike Slovenije in Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije je Slovenija postala samostojna in neodvisna. Naslednji dan 26. junija je bila v Ljubljani svečana razglasitev samostojnosti. Na tej svečanosti so prvič dvignili novo slovensko zastavo; z igrali so novo slovensko himno; v počastitev razglasitve se je postrojila tudi častna enota TO RS, ki so jo sestavljali naborniki na služenju vojaškega roka v UC Ig in Pekre. Enoti je poveljeval Tone Krkovič. Slavnostni govornik na svečanosti je bil predsednik predsedstva RS Milan Kučan. Ljubljano so že preletavala letala JLA in ta dan so enote JLA že pričele s premiki in z zasedbo mejnih prehodov z Italijo, v naslednjem dnevu pa še z Avstrijo in Madžarsko ter letališča Brnik. Pričela se je vojna za samostojno Slovenijo. Enote JLA so agresijo

na Republiko Slovenijo priče iz vojašnic, ki so že bile na območju Slovenije, in tudi iz vojašnic na območju Hrvaške. Letala, ki so delovala v spopadih, pa so prihajala tudi iz Bosne in Hercegovine. V obrambi samostojnosti so na naši strani sodelovale enote TO, slovenske Milice, pripadniki civilne obrambe ter moštva in sredstva številnih delovnih organizacij, ki so sodelovala pri blokadi premikov enot JLA. V obrambi so sodelovali tudi številni prostovoljci in civilne osebe.

Večji spopadi so od 27. junija do 6. julija potekali v Medvedjeku, Trzinu, Ormožu, Ljubljani, Gornji Radgoni, Šentilju, Holmcu, Rožni dolini, Borovnici, Fernetičih, na Črnem vrhu nad Idrijo, napadi na RTV oddajnike, v Krakovskem gozdu, Presiki, Prilipah, Zgornji Ložnici, Pristavi, Kogu in še kje. 7. julija je bila na Brionih podpisana Brionska deklaracija, po kateri so se vse strani morale umakniti na izhodiščne položaje. S tem so se spopadi v Sloveniji končali. 18. julija je predsedstvo SFRJ sprejelo odločitev, da se JLA umakne iz Republike Slovenije. Rok za umik je bil

določen do 25. oktobra 1991. Tako so se enote JLA umikale iz Slovenije po cestah in železnici predvsem na ozemlja Hrvaške ter Bosne in Hercegovine. Ko Republika Hrvaška premikov enot preko svojega ozemlja ni več dovolila, je bil edini način umika preko pristanišča Koper. Tako so se zadnji vojaki JLA iz Republike Slovenije umaknili z vkrcanjem na malteški trajekt nekaj minut pred polnočjo 25. oktobra 1991 in malo po ponoči 26. oktobra zapustili slovenske vode. Republika Slovenija je postala »suverena«.

Tematska razstava »30 let vojne za Slovenijo«, ki jo je pripravila krovna veteranska organizacija Zveza veteranov vojne za Slovenijo, ima temeljne nastavke v razstavi, ki jo je na to temo že pred dvema desetletjema pripravil Vojaški muzej Slovenske vojske. Zato so se njeni avtorji vsebinsko naslonili na temeljna poglavja iz časa pred demokratizacijo Slovenije, med njo in predvsem iz časa, ko se je rojevala demokratična Slovenija in terjala tudi veliko angažiranje za obrambo pridobljene samostojnosti in suverenosti.

Štrihovec 1991 (Fototeka Vojaškega muzeja Slovenske vojske, Maribor)

sti. Besedila na razstavnih panojih so zgolj povzetki opisov dogajanja v posameznih omenjenih obdobjih, ki jih razstava obravnava v širšem kontekstu in jih od prvega do zadnjega postavlja v čas in prostor, vzročno in posledično, historično objektivno in vsebinsko razumljivo. Avtorji razstave so se zavedali omejenosti njenega obsega in predvsem načina prezentacije vsebine, ki se ne vrti zgolj okoli muzejskega predmeta ali predmetov (kar je sicer poglavitni del vsake muzejske razstave), pač pa ta zgodovinski čas prikazuje s pomočjo razstavnih panojev. Tekste dopolnjujejo dokumentarno gradivo, dokumenti in fotografije. To dvojje lahko pove mnogo več kot suhoparno in razvlečeno besedilo. Kljub omejenemu obsegu so se skušali potruditi, da bi bil spekter besedil, ki jih ponujajo obiskovalcem, zelo širok. Temeljnim vsebinam iz tega obdobja sodobne (novejše) slovenske zgodovine so dodali nekaj novih, doslej slabo ali celo nepojasnjenih poglavij (na primer delovanje oskrbovalnih enot med osamosvojitveno vojno), ki še čakajo raziskovalce.

V sicer skromni, a vsebinsko dovolj strnjeni zloženki so med drugi zapisali, da si z razstavo predvsem želijo prispevati droben kamenček v mozaik ohranjanja javnega in zgodovinskega spomina na čas slovenske demokratiizacije in osamosvojitve z vsemi historičnimi nastavki (proces) vred. Nič se ni začelo in končalo leta 1990, saj so korenine osamosvajanja mnogo globlje. Nastanka samostojne slovenske države, ki so jo slovenski teritorialci in miličniki ubranili v junijsko-julijski vojni leta 1991, ne bi bilo brez treh trdnih stebrov slovenskega upornišтва 20. stoletja, ki so jih postavili general Maister s svoji-

mi borci leta 1918, uporniški partizani in sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja med okupacijo in razkosanjem Slovenije 1941–1945 in za konec seveda bojevniki zoper JLA v vojni za Slovenijo 1991 z veliko pomočjo in enotnostjo državljanek in državljanov Slovenije, ki so znali skupaj stopiti na barikade za obrambo samostojnosti. Gre za dragoceno prezentacijo, ki temelji na dejstvih in ne povečuje ne posameznikov in ne skupin »pravih« in »nepravih« osamosvojiteljev, pač pa izpostavlja veliko enotnost in sodelovanje ljudi z obrambnimi strukturami, nesporna zgodovinska dejstva, ki so pripeljala do ustanovitve samostojne slovenske države leta 1991, in nekaj izbranih dogodkov iz vojnega časa med junijem in julijem 1991 do brionske konference, ki so vredni večje pozornosti. Takšna odločitev avtorjev in vodje projekta Vlada Žgeča se zdi zelo posrečena, zato je razstava soliden muzeološki prispevek k boljšemu zgodovinskemu poznavanju tega nesporno pomembnega poglavja iz novejše slovenske zgodovine.

Marjan Toš

MATEJA RATEJ: ROŽENGRUNT, ŽENSKO NASILJE V ŠTAJERSKIH KOČARSKIH DRUŽINAH MED SVETOVNIMA VOJNAMA

Spremna beseda Klara Širovnik, založba Beletrina, Ljubljana 2023, 230 str.

V založništvu Beletrine je vztrajna raziskovalka in izjemno pišoča zgodovinarica dr. Mateja Ratej izdala novo

knjigo z nekoliko nenavadnim naslovom Rožengrunt. Recenzenta besedila sta bila dr. Vesna Leskovšek in dr. Dragan Petrovec, urednica Špelca Mrvar in lektorica Aleksandra Kocmut. Naslovnico je prispeval Luka Mancini, tehnično uredil Marko Hercog in za tisk pripravila Jana Kuharič. Izšla je v nakladi 600 izvodov.

Knjiga se lahko na hitro bere kot mozaik črne kronike izpred nekaj desetletij, ko je bilo slovensko časopisje polno novic o ubojih in umorih, ki so se zgodili kot posledica družinskega nasilja, ljubosumja, alkoholizma in socialnih stisk. Pa ni ravno tako, knjigo je treba prebrati poglobljeno in v kontekstu uvodnih pojasnil o nemogočih socialnih razmerah v kočarskih in bajtarskih družinah med obema svetovnima

vojnama s poudarkom na velikanskih stiskah revnega podeželskega prebivalstva v Slovenskih goricah, v Halozah, na Kozjaku, Pohorju in še kje v štajerskem Podravju. Zgodbe, ki jih avtorica niza v posameznih poglavjih na osnovi skrbnega raziskovanja in preučevanja sodnih arhivskih virov, bodo marsikoga pretresle do kosti. A so del naše preteklosti in nekatere od njih so ostale celo v trajnem javnem spominu lokalnih okolij, v katerih so se zgodile¹. Dogodki so bili posledica razmer na revnem podeželju, kjer je poleg vsega drugega na veliko kraljeval tudi alkohol. Razmere, brez poznavanja katerih bomo težko razumeli sporočilo Matejine knjige, nam avtorica korektno predstavi v uvodnem poglavju z naslovom *Zaudarjajoči prekariat: štajersko kmečko delavstvo med svetovnima vojnama*. Položaj tega delavstva ni bil zakonsko urejen in se je v letih vse do druge svetovne vojne samo še slabšal. Dekle, hlapci, kočarji in želarji so bili na svojem bregu revščine in brez osnovnega človeškega dostojanstva, gruntarji (srednji in predvsem veliki posestniki) pa na povsem drugem bregu s privilegiji, ki so mnogokrat prešli vse meje razuma. Ne smemo pozabiti, da so bili med hlapci celo otroci vaških revežev in da so bili med bajtarsko »deco« mnogokrat številni nezakonski otroci, ki so jih potiskali zdaj sem in zdaj tja. Zgodnje pomanjkanje (vključno z uživanjem »šmarnice«, da so lažje spali) je mnoge naredilo za slaboumne ali telesno pohabljenе, za katere ni bilo prostora pod soncem. Bili so nebodigatreba.

¹ Osebo mi je po pripovedovanju pokojnih staršev ostala v spominu zgodba o dveh umorih oziroma družinskih tragedijah na območju Cerkvénjaka, zaradi katere sem se po natančnem branju začetka in konca opisane tragedije v knjigi vprašal: Je bilo to res mogoče?